Ս. ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻԻ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ

(ԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ)

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շնորհալիի մէջ բանաստեղծը երկու գիծով յայտնուած է. պատմական-նկարագրական («Վիպասանութիւն», «Ողբ Եդեսիոյ») եւ սրբազան («Յիսուս Որդի», «Բան հաւատոյ», «Յաղագս երկնից եւ զարդուց նորա»): Այս ապրումները երկու տարբեր վիճակներու կը պատկանին, եւ կրնան նոյնիսկ խիստ դատումով՝ անջատուիլ իրարմէ եւ վերագրուիլ տարբեր անձերու, որովհետեւ ատոնք իր մէջ պատահաբար միացած կը թուին:

Սրբազան երգի այս շնորհալի բանաստեղծը աստուածաշնչական տարրերու հետ սերտ առընչութիւն ունի, եւ անոնց մէջ ամէնէն տրպաւորիչը եւ յատկանշականը՝ «Յիսուս Որդի»ն կու գայ հոգեկան ապրումներէն, մարդկային զգացողութիւններէն, մեղքի եւ ցաւի մէջ տառապող մարդու մը անձկութիւններէն, փարելով աստուածային շնորհքէն կաթող լոյսին եւ վերականգնող զօրութեան: Լոյսի եւ խաւարի երգ՝ բղխած սրտէ մը, որ աւելի մօտ է մարդուն, աւելի դիւրաւ թափանցելի, աւելի խաղաղ ու պայծառ հայեացքներով՝ քան Նարեկեան «ողբերգութիւնը», որ ալեկոծ մտքի մը թաւալումն է մեղքի կոհակներուն վրայ, որմէ կը ծնանի փոթորկուն համանուագ մը՝ թանձր գոյներով:

Զոյգ Ողբերգութիւնները (Շնորհալիի գործն ալ կոչուած է «Ողբերգութիւն»), ընդհանուրին մէջ՝ կը կառավարուին նոյն ոգիէն, իրենց նիւթին զօդով միացած իրարու. բայց կը տարբերին արտայայտութեան եղանակով՝ քանի որ զանոնք կերտող միտքերը խորապէս կը զանազանուին, իրենց նկարագրով եւ զգայնութեամբ: Նարեկացիի խռովեալ մարդկութիւնը՝ Շնորհալիի քով հեզասահ եւ հանդարտ վերացումներ կ'ունենայ, թէեւ միշտ մեղաւոր մարդու, բայց լուսաւոր ճառագայթներով զուարթացած: Այս սրբազան քերթողութենէն («Յիսուս Որդի»էն եւ «Բան հաւատոյ»էն) անցքը դէպի Շարականները՝ քայլ մըն է արդէն:

Շարականը առնուած իր դասական ձեւով եւ ըմբռնումով, կամ նկատուած իբր հոգեւոր երգ՝ սրբազան բանաստեղծութիւն մըն է, ուր տարրերը այլազան են, սակայն կը կեդրոնանան հիմնապէս աստուածայինին եւ մարդկայինին դէմ յանդիման նկատողութեան մէջ: Մարդը՝ ինկած, թշուառ, մեղքին բացած վէրքին դիտակից, կը հիւսէ հոգեկան պաղատանք, կ'արծարծէ սիրոյ եւ յոյսի տենչանքներ առ Այն՝ որ տէրն է ամէն ինչի, արարիչ եւ փրկիչ: Մարդուն ապաւինութեան ձայնը՝ երկնային զօրութեան ուղղուած՝ կը դառնայ երբեմն հզօր կանչ, սրտի ուժգին աղաղակ, երբեմն լաց, միշտ կարօտ սփոփանքի եւ շնորհքի երկնային ցօղին:

Շարականի բանաստեղծութիւնը կը գրկէ բովանդակ տիեզերքը. բնութիւնը, տարրերը, ամէն ինչ որ ելած է Ստեղծողին ձեռքէն՝ կը հպի իր քնարին լարերուն, եւ անոնցմէ ելածը՝ կ'ըլլայ երգը մարդկային սրտին եւ աստուածային մեծվայելչութեան, մարդկային խեղճութեան եւ աստուածային զօրութեան, մեղքի եւ շնորհքի, չարութեան եւ բարութեան, դառնալով հիմնական գաղափարներու շուրջ՝ որ մարդուն ստեղծումէն մինչեւ փրկագործութեան եւ փառքի ատիճանները կը վերելակէ: Գերագոյն եւ Բացարձակ էակը, նախածնողաց յանցանքը «բարձող», այսինքն բնաջնջող հրաշք Սէրը՝ առարկան է բանաստեղծին տեւական հիացումին:

Շարականագիր Շնորհալիի մէջ անբաժան է բանաստեղծին ինքնութիւնը, որ տիրապետող տարր է իր արտադրութեան վրայ, հակառակ նախընթաց շրջաններուն՝ ուր թերեւս մտածութիւնը, դասական ծանրութիւնը գերակշիռ էին: Զենք սխալիր եթէ կոչենք զինքը հայ Եկեղեցւոյ սոխակը: Առանց իրեն, մեր Շարակնոցը պիտի մնար զուրկ իր ամէնէն գեղեցիկ էջերէն, ամէնէն զանազանեալ արտայայտութիւններէն: Աւանդութիւնը, բերանացի կամ գրաւոր, Շնորհալիի անունին շուրջ կը խմբէ բազմաթիւ շարականներ ու երգեր, սակայն այսօր բանասիրութիւնը վստահօրէն կը փնտռէ ամուր եւ անհերքելի փաստեր՝ իրեն վերագրուածներու հայրութիւնը ճշտելու:

ՀԱՐԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Այսօր տակաւին, ութը դար եռքն ալ, չունինք բացարձակ ստուգութիւնը Շնորհալիի շարականներուն ամբողջականութեան: Շատ բան գրուած է, կատարուած են շատ քննական փորձեր, սակայն ցարդ քանի մը պատմիչներու եւ ցանկերու եւ նոյնիսկ իրարու հակասող վկայութիւններու վրայ հաստատուած, անգոհացուցիչ հետեւութիւններ ունինք ձեռքերնիս: Դժուարին են՝ միւս կողմէն՝ այս ճշտումները, քանի որ կը պակսին վստահելի աղբիւրներ: Հարազա-

© National Library of Armenia

տութեան ստուգութիւնը ամէնէն էական կէտն է հարցերուն մէջ՝ որ կը յարուցուին Շնորհալիի շարականներուն շուրջ։ Գրական տեսութիւն մը կամ վերլուծականի փորձ մըն ալ լիակատար հանգամանք պիտի չունենայ՝ այս անհրաժեշտ պայմանին պակասէն։

Անտարակուսելիօրէն Շնորհալիի կը պատկանին.

ա. Ժամասացութեան այն շարականները՝ որոնց տուները կը հիւսեն իր անունը, կամ այբուբենական կարգով յօրինուած՝ իր ոճը եւ արուեստը ունին, իբր բացայայտ ստորագրութիւն.

բ. Անոնք որ քննական եւ բանասիրական ստոյգ առարկայականութեամբ վեր հանուած են իբրեւ իր գրչին արդիւնք՝ հիմնուելով ձեռագրական տուեալներու վրայ. ասոնց մէջ նշելի է Երեւանի թիւ 9838 Շարակնոցը (օրինակուած Երուսաղէմ, 1193ին, քսան տարի ետք Շնորհալիի մահէն), որ կու տայ ցանկը նաեւ Շնորհալիէն յօրինուած շարականներու. մինչդեռ Ս. Ղազարի թիւ 97 Շարակնոցը (գրուած գրեթէ դար մը եւ աւելի ետք միւսէն, ԺԴ. դարու վերջը կամ ԺԴ. դարու սկիզբը) հին խմբագրութիւն մ'ունի Շարակնոցի, ուր անտեսուած են Շնորհալիի շարականները։ Այս անտեսումը կրնայ բացատրուիլ անով՝ որ այս ձեռագիրը դաղափարուած է դուցէ նախաշնորհալեան ձեռագրէ մը, երբ տակաւին պաշտօնապէս մուտք չէին գործած նորերը, եւ կամ Մեծ Հայքի մէջ գրուած ըլլալուն՝ անոնք տակաւին չէին տարածուած Հայաստանի վանքերուն մէջ։

Այս հարազատութեան քննութեան պակասէն՝ ուրիշ մաս մը շարականներու կը մնան

գ. Երկրայականներ, որոնց վերջնական ստուգութեան համար կը կարօտինք նոր ձեռագիր աղբիւրներու յայտնութեան[1]։

ԴԱՍԱԻՈՐՈՒՄԻ ՓՈՐՁ

Դասաւորումի փորձ մը ըրած է Գրիգոր Ցակոբեան։ Բայց այդ փորձը չի հաՁապատասխաներ անոնց ներքին ոգիէն եկած ճիշտ դատումի մը։ Անհասկնալի են սա բանաձեւումները՝ ա. Տէրունական տօներու եւ առանձին անհատներու նուիրուած, բ. վկայաբանական եւ դաւանաբանական շարականներ, գ. կանոններէն դուրս շարականներ, դ. աշխարհիկ եւ ազգային մոթիւներով շարականներ, ե. հայրենասիրական շարականներ[2]։ Դաւանաբանական, վկայաբանական եւ

1. Այս նիւթին շուրջ տե՛ս Հ. Սահակ ՁեմՁեմեանի ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը. «Շնորհալիի շարականներու հարազատութեան հարցը՝ ձեռագիրներու լոյսին տակ», Բազմավէպ 1973, թ. 3–4, էջ 362–393 եւ 1974, թ. 1–2, էջ 86-105։
2. ԳՐԻԳՈՐ ՑԱԿՈԲԵԱՆ, Ներսէս Շնորհալի, Երեւան, 1964, էջ 102։

աշխարհիկ մոթիւ պարունակող շարականներու բաժանում մը երբեք գոհացուցիչ դասաւորումի չ'առաջնորդեր. չկայ անոնց մէջ աշխարհիկ մոթիւ ունեցողներ, եւ ոչ իսկ «Զարթիք»ները, որոնց էութիւնը դերազանցապէս հոգեւոր է։ Ճշմարիտ բաժանում մը պէտք է նկատի ունենայ՝ անոնց մէջ խորքին հետ՝ սրբազան չունչի առկայութիւնը, որ էական կէտը կը կազմէ։ Շնորհալիի մտքին համաձայն՝ հարազատագոյն դասաւորում մը ըլլալու է միայն հետեւեալ ձեւով. Տէրունական տօներու եւ Սուրբերու շարականներ. օտար կամ ազգային սուրբը՝ տեսակարար տարբերութեան առիթ չի ստեղծեր, դասաւորումի դաղափարին մէջ։ Տէրունականին մէջ կը մտնեն Քրիստոսի տնօրինական յիշատակներու եւ Ս. Աստուածածնի տօներու շարականները, որով կը ստացուի յստակ երկու բաժանում միայն՝ Տէրունականներ եւ Սուրբերու նուիրուածներ։ Տէրունական են՝ Վարդավառի, Հոգեգալստեան, Ծաղկազարդի ամբողջական կամ մասնական կանոնները, ինչպէս Աւագ Ուրբաթի հետեւակ շարականը։ Քառասնորդաց վեց կիրակիներու կանոնները եզական են, եւ առանձին շարք մը կը կազմեն, ըլլալով խառն՝ տնօրինական յիշատակներու հետ, գլխաւորապէս փրկագործութեան խորհուրդին դաղափարային խորքով, եւ մերթ ալ անկախ անկէ, իբրեւ հոգեկան կեանքի արտայայտութիւններ, ներշնչուած՝ դրախտի կեանքէն եւ սկզբնական անկումէն, աղօթքի պատուիրանէն, անառակ որդիի, տնտեսի, անիրաւ դատաւորի առակներէն եւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն։ Մնացած շարականները Սուրբերու նուիրուած են, ազգային կամ ոչ։ Երրորդ դասաւորում մը՝ հոգեւոր երգերունն է, որ ժամասացութեան մաս կը կազմեն, եւ բուն շարականի նկարագիր չունին։

ՇԱՐԱԿԱՆԸ՝ ԴԱՐԵՐՈՒ ՄԷՋ

Շարականը իբր սրբազան երգեցողութիւն՝ կապուած է Ե. դարու մեր եկեղեցական եւ ծիսական կազմակերպութեան հետ, որուն կրած առաջին ազդեցութիւնները արդէն Դ. դարէն կը սկսին, Եղեսիոյ եւ Կեսարիոյ ճամբով։ Երաժշտական կարգ մը անուններ մեղեդի, ստոյգի, կանոն ատկէ մնացած հետքեր են։ Օտար ազդեցութեան ազդայնացումը Թարգմանչաց արդիւնք է։ Կորիւն, Եղիշէ, Փարպեցի հոգեւոր երգի ակնարկներ ունին, յաճախ կցուրդ եղրով բացատրուած. նոյնիսկ աւելի կազմակերպուած եղանակով կը խօսին պաշտօն սաղմոսերգութեան մասին (Կանոն Ս. Սահակայ). Խոսին պաշտօն սաղմոսերգութեան մասին (Կանոն Ս. Սահակայ). Խորենացի, Փարպեցի, Փաւստոս կը կիրարկեն նմանապէս պաշտօն կանոնի, կարգ եկեղեցւոյ կամ պաշտաման բացատրութիւնները, արտայայտելու համար հասարակաց աղօթքի մը սովորութիւնները,

© National Library of Armenia

սաղմոսերգութեամբ եւ օրհնութեամբ[3]։ Ե. դարու մէջ յայտնի է, ուրեմն, հասարակաց պաշտօնի մը գոյութիւնը, որուն մէջ անհրաժեշտ մուտք գործած էին հոգեւոր երգը եւ շարականը։ Աւանդութիւնը, որուն արձագանգ կու տայ Կիրակոս Գանձակեցի, կը վկայէ՝ թէ թարգմանիչները քրիստոնէութեան մեծագոյն տօներու փառաբանութեան համար յօրինած էին շարականներ[4]։

Առաջին շրջանը կը սկսի, ուրեմն, Ե. դարէն եւ կը հասնի մինչեւ Ը. դար՝ Ստեփանոս Սիւնեցի։ Երկրորդը Սիւնեցիով կը մտնէ զարգացման նոր փուլի մէջ, ազդեցութեամբ բիւզանդական եկեղեցւոյ նոր շարժումին՝ Անդրէաս Կրետացիով, Յովհաննէս Դամասկացիով, Կոզմա երգեցիկով։ Երրորդ շրջանը սկիզբ կ'առնէ Ներսէս Շնորհալիով։ Զորրորդ շրջան մը կարելի է կոչել Շնորհալիին յաջորդող երկար ժամանակամիջոցը՝ երբ շատեր, նմանութեամբ մեծ Հայրապետին, արտադրեցին նոր շարականներ (Ն. Լամբրոնացի, Գրիգոր Սկեւռացի, Յակոբ Կլայեցի, Վարդան վարդապետ, Յովհաննէս Երզնկացի)։

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻԻ ՁԵՌՆԱՐԿԸ

Շարականի կատարեալ արուեստ մը արդէն կը կանխէր Շնորհալին, եթէ ըստ աւանդութեան՝ Մ. Խորենացին համարինք «Խորհուրդ մեծ»ի հեղինակը, ինչպէս Յովհան Մանդակունին՝ Հռիփսիմեանց «Անսկիզբն Բանն Աստուած»ին։ Եթէ բանասիրութիւնը խըստիւ նայի այս վերագրութիւններուն, կը մնան դեռ Կոմիտաս կաթողիկոսի «Անձինք նուիրեալք»ը եւ Ստեփանոս Սիւնեցիի Աւագ Օրհնութիւնները։ Ութը ձայներու դրութիւն մը եւ երաժշտական յայտնի սկզբունքներ, որոնք գոյութիւն ունէին, նշան են դասական որոշ զարգացումի։ Շնորհալիի գործը պիտի կայանայ աւելի եւս զարգացնելու, նորութեամբ ճոխացնելու եւ լրացնելու մէջ պակասները՝ տէրունական եւ սուրբերու տօնակատարութիւններու համար անհրաժեշտ շարականներուն։

Ան օժտուած անձ մըն էր, անտարակոյս, ստեղծագործելու բա-

3. Այս մասին տե՛ս Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՑՈՒՆԻ, Պատմութիւն Հայոց Ազօթամատոյցին, Վենետիկ, 1965, էջ 9–17։

4. «Արարին եւ երգս շարականաց քաղցր եւ զեղեցիկ եղանակաւ եւ մեծ խորհրդով, ծննդեան Քրիստոսի եւ քառասնօրեայ գալստեան ի տաճարն, մկրտութեանն եւ եկաւորութեան ի Բեթանիա եւ յերուսաղէմ, մեծ շաբաթու շաբաթանացն, յարութեանն եւ համբարձման եւ Հոգւոյն գալստեան, խաչի եւ եկեղեցւոյ եւ այլ տօնից տէրունականաց եւ ամենայն սրբոց». ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՑԻ, Պատմութիւն հայոց, Վենետիկ, 1865, էջ 17։

ցառիկ տաղանդով, օժտուած բնութենէն նաեւ զեղեցիկ ձայնով, յատկութիւններ՝ որոնք կը տրամադրէին զինքը իր մեծ ձեռնարկին։ Ներսէս Լամբրոնացի՝ իբր անմիջական ճանչցող եւ ժամանակակից կենսագիր, եւ 1240ի Հեթում թագաւորի օրով գրուած կենսագրութիւն մը անծանօթէ[5], հրամանով Յովհաննէս վարդապետի մը, կ'ակնարկեն իր այս զոյգ ձիրքերուն։

Անծանօթ կենսագրին համաձայն՝ «Սկսանէր երգել զերգս հոգեւոր պաշտամանց, զոր պակաս եւ թերի գտանէր, եւ սուրբ ձեռինն գրով աւանդէր մանկանց եկեղեցւոյ՝ որք ժողովեալ լինէին առ նոք

րայ։ Եղանակները լուրջ քննութեան կը կարօտին այս ճիւղին ձեռնհաս անձերէ[7]։ Բանաստեղծականն է որ իբրեւ խորք եւ իբրեւ արտայայտութիւն՝ անմիջականօրէն կը հետաքրքրէ մեզ հոս։

ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԳԻԾԵՐ՝ ՀԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հասարակաց գիծ մը կը կապէ Շնորհալին հնութեան։ Այդ կապը կը հայի թէ՛ դաղափարային խորքին եւ թէ արուեստին։ Հիներէն եկած ժառանգութիւն մը կը կազմէ՝ ամէն բանէ առաջ՝ հարբստութիւնը եւ մեկնակէտը նոր շրջանի մեծ շարականագիր բանաստեղծին։

Հոգեւոր երգը կամ շարականը, սկզբնական շրջանին, սաղմոսերգութեան հետ լծորդուած, սաղմոսներու իմաստներուն նմանութիւն մը էր հիմնապէս. այսպէս է գրեթէ կազմը Ապաշխարութեան շարականներուն, նուիրուած Մեսրոպ Մաշտոցի։ Երբ արուեստը կը մտցնէ զայն զարգացման նոր վիճակի մը մէջ, կը սկսին նշմարուիլ դաղափարային աւելի լայն ընդլայնում, արտայայտչական զանազանութիւն եւ ընդարձակում, համաձայն հեղինակի ոճին, սեղմ կամ հռետորական, հանդիսաւոր կամ խտացեալ։ Մեր հնագոյն շարականները, ինչպէս Աւագ շաբթուան շարականները, Ծննդեան «Խորհուրդ մեծ»ը, պարզութեան հետ վսեմութիւն մը եւս կը յայտնաբերեն, մնալով միշտ Աստուածաշունչի յարաստութեան դրութեան մէջ։ Այս նկարագիրը կը պահպանուի յաջորդ շրջանին ալ, երբ նոյնիսկ արուեստը աւելի ալ զարգացած էր։ Աստուածաշնչային իմաստներու յարումը եւ Աւետարանի դրուագներու ակնարկները՝ անփոփոխելիօրէն կը մնան նոր շրջանին ալ, որովհետեւ ներքսապէս կապուած են աստուածային ներշնչումին հետ, որ հիմը կը կազմէ քրիստոնէական աղօթասացութեան եւ պաշտամունքին։

Երկրորդ հասարակաց գիծ մը՝ աղօթական-աղաչական նկարագիրն է։ Ակէ կը յառաջադայի անոնց փառաբանական ձեւը, խոնարհ հպատակութեամբ դիմելով աստուածային մեծվայելչութեան, զօրութեան, ամենակարողութեան, բարութեան եւ գթութեան, որով երգուած աղօթքը կը ստանայ օրհներգութեան մը եղանակը, ինչպէս Աւագ Օրհնութիւններու փառաբանական լայն չունչը, որ կը կազմէ նաեւ անոնց գեղեցկութիւնը. յետոյ նկատելի են բարեպաշտութեան

7. Այս ուղղութեամբ տե՛ս Ռ. ԱԹԱՑԵԱՆ, Հայկական խազային նոտագրութիւնը, Երեւան, 1959։ Տես նոյնին յօդուածը «Նորահրաշ»ի մասին, «Էջմիածին», 1973, ԺԲ.։ ԶԱՐԵՀ Վ. ԱԶՆԱՒՈՒՐԵԱՆ, Ներսէս Շնորհալի երաժիշտ, «Հասկ», 1973, թիւ 11–12։ Ն. Կ. ԹԱՀՄԻԶԵԱՆ, Ներսէս Շնորհալին երգահան եւ երաժիշտ, Երեւան, 1973։

զդացումի արծարծումի, սիրոյ եւ ապաւինութեան արտայայտութիւնները, զղջական ոգիին տրամադրութիւնները՝ որոնց զմայլելի նմոյշ են Ապաշխարութեան շարականները։

Երրորդ հասարակաց գիծը պէտք է համարիլ՝ հին ու նոր շրջաններուն՝ ուսուցանողական նպատակը, որով աստուածաբան-բանաստեղծ հեղինակներ, միտքերը համոզելու համար՝ քրիստոնէութեան մեծագոյն խորհուրդներուն դաւանութեան մէջ, ինչպէս Մարթեան մեծագոյն խորհուրդներուն դաւանութեան մէջ, դեղեցկութեան, Փրկագործութեան, Ցարութեան, կը շեշտեն վարդապետական ճշմարտութիւնները՝ պարզ ու համառօտ բանաձեւերով, որպէսզի սրբազան երգեցողութեան ճամբով խորամուխ թափանցեն անոնք հաւատացեալներու մտքին եւ սրտին մէջ։ Այս կէտին ալ նը-մոյշ կրնան ըլլալ Աւագ Շաբթուան Աւագ Օրհնութեանց, Խաչի (մանաւանդ Գշ. Դշ. Եշ. Ուր. օրերունը), եւ Ցինանց շրջանի շարականները։

Սուրբերու շարականներն ալ կապուած են հասարակաց գծով մը նոր շրջանին հետ։ Ընդհանուր նկատումներու կողքին՝ կայ նաեւ ազգային դրոշմի վերայայտնումը անոնց մէջ։ Սուրբերու կամ սրբուհիներու համար, համանման է նոյն ներշնչումէ եկած գովաբանութիւնը անոնց տարած յաղթանակներուն՝ մարդկային տկարութիւններուն դէմ. ցուցադրումը անոնց մէջ աստուածային սիրոյ գերազանցութեան, Քրիստոսի չարչարանքներու նմանակցութեան՝ եթէ մանաւանդ նիւթը մարտիրոսներն են. անարատ վարքի ու հաւատարմութեան, արիական փարումի հաւատքին, եւ աստուածային խօսքը ծաւալելու՝ աշխարհի ծագերուն, եթէ նիւթը հայրապետներու եւ առաքեալներու մասին է։ Բանաստեղծին զդացումէն եւ երեւակայութենէն կախում ունի յետոյ ճոխացումը իմաստներու եւ դրուատիքին՝ ուղղուած անոնց։

Հիներէն օրինակ է «Անձինք նուիրեալք»ը, ուր քերթողական չունչը եւ պատմական ակնարկութիւնները թեթեւ հպանցումներով նիւթ կու տան երգին. բայց որովհետեւ առարկան կոյսերն են՝ բանաստեղծը զմայլելի տողեր կը հիւսէ անոնց փափկութեան, գեղեցկութեան, հակադրելու համար այդ դաղափարները՝ մարդկային չարութեան դէմ, կենցաղային հաճոյքներու որոգայթներուն, որպէս խաչակիրներ «կուսածին արարչին»։ «Անձինք»ը նմանութեան սքանչելի օրինակ մը եղած է բոլոր յաջորդներուն։

Դաղափարային խորքէն զատ՝ նաեւ արուեստն ու արտայայտութեան եղանակը հասարակաց գիծ մըն է, փոխանցուած նոր շրջանին։ «Օրհնութեան» եւ «Հարցին», իբրեւ կանոնին երկու հիմնական մասերուն, դաղափարային կազմն ու հիւսուածքը պահուած է միշտ։ «Օրհնութիւն»ը՝ տէրունական յիշատակին կամ սուրբի մը տօնախմբութեան էական դաղափարը կը բանաձեւէ. «Հարց»ը իր սարքով

© National Library of Armenia

վերստին կու տայ ընդլայնումը, մանրամասնութիւններու շեշտումով եւ խորացումով գաղափարին։ Այս արտայայտչական եղանակն ալ նմանապէս պահուած է։ Ցարդուած է նմանապէս յանկերգը կամ դարձը, որ մերթ սաղմոսի կցուրդ է, մերթ աղաչական խօսք մը, որ իր կրկնութեամբը կը նպաստէ երգին եղանակային միութեան։ Այբուբենական տուներու գործածութիւնը գիւտը չէ Շնորհալիին. ատոր օրինակ են նախ «Անձինք»ն ու «Անսկիզբն Բան», եւ նաեւ «Ապաւինեցաք ի խաչ fn»ի Ա–Ե տուները, որոնց շարունակութիւնը ունին կարգ մը ձեռագիրներ։

Գրական արտայայտութեան ձեւերու փոխանցումներ Շնորհալիի մէջ՝ հիներու արուեստէն, ընդհանուր քննութեան մը մէջ հարկ է որ նկատի առնուին։ Անժխտելի է այսպէս կառոյցքի հանգիստութիւնը «Անսկիզբն Բանն» եւ «Անճառելի Բանդ»ի միջեւ, ինչպէս նաեւ շարադրութեան, հիւսուածքի եւ տուներէ ներս տողերու այբուբենական կարգաւորման մէջ։

Ազդեցութեան մը վրայ խորհիլ կու տայ Աւագ Ուրբաթի «Արծաթսիրուքեամբ»ի «Ով համբոյր նենգութեան, նշան եւ առիթ մահու» երկտողին թողած տպաւորութիւնը Շնորհալիի վրայ, որ փոխ կ'առնէ գրեթէ նոյն կազմը եւ շարադրութիւնը «Այսօր անճառ»ի հետեւեալ քառեակին մէջ.

«Ցուդաս նենգաւ համբուրելով՝
առիթ մահու նշան տալով,
փոխան սիրոյ զնա մատնելով,
չար ընդ բարւոյ վրճարելով։

Նոյնպէս դասական ու անյանգ սա տողերուն ստեղծագործութեան դիմաց՝ «Մերկացաւ յինքենէ զաստուածային սուրբ Հոգին եւ զգեցաւ զսատանայ որպէս հանդերձ արկաւ զիւրեաւ», որ մեծ եւ զգայուն անծանօթ բանաստեղծի մը գործն է, գաղափարին հեռաւոր մերձեցումով մը՝ Շնորհալին կ'երգէ, նմանութեան յայտնի արձագանգով։

«Զոր առեալ եւ մերկացաւ
յաստուածային Հոգւոյն շնորհաց,
մատնեցաւ նախաչարին
ընդ մատնութեան վարդապետին»։

Նշելու է նաեւ «Պարգեւատուն ամենեցուն»ի արձագանգը. այդ շարականը հակադրութիւններու տարափ մըն է, որոնցմէ մէկն է «արկողն զլոյս որպէս զօթոց, հաւանի պատիլ ի Ցովսեփայ»։

Այս գաղափարը, ուր ազդեցիկ շեշտով մը անծանօթ բանաստեղծը կը ներկայացնէ լոյսը՝ իբրեւ օթոց, նետուած ստեղծեալ իրերու

կամ բնութեան վրայ, Շնորհալի շրջած է եւ կը նկատէ լոյսը՝ որպէս բնական հանդերձը աստուածութեան. Քրիստոս՝ որ լոյս է, ռամիկ զինուորներէն ծաղրուելով՝ առած է վրան նախատինքի ըզգեստը։ Գեղեցիկ շրջում մը՝ ուր դարձեալ կը զգանք հակադրական ձեւի զօրութիւնը։ Այս քանի մը անդրադարձութիւնները կու գան հաստատելու կապը ընդ մէջ հին շրջանի եւ նորի, որ բացուեցաւ Շնորհալիով։

ՇՆՈՐՀԱԼԻԻ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ
ԻՐԵՆՑ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆ

Շնորհալին հինին վրայ կը կառուցանէ Հայ Եկեղեցւոյ շարականներու նոր ճարտարապետութիւնը՝ հոյակապ եւ համակուած նոր շունչով։ Նոր կորովով առոյգացած այս սրբազան բանաստեղծութեան մէջ՝ մեծագոյն մասը կը կազմէ հոգեւոր երգի բաժինը, ապա կու գան սուրբերու նուիրուած շարականները, իսկ փոքրագոյն մասը կը կազմեն տէրունական յիշատակներու շարականները։

Սկսելով վերջիններէն՝ տեսնենք նախ անոնց գաղափարային խորքն ու բովանդակութիւնը։ Երեք են գլխաւորապէս նիւթերը այս բաժինին. Քառասնորդաց կիրակիները, Վարդավառի Բ. եւ Գ. օրերը, Հոգեգալստեան Բ. Գ. Դ. Ե. օրերը։ Անոնք ամբողջական են իրենց կազմով եւ կանոնի մասերով։

Շարականները գլխաւորապէս բաժնուած են Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերու վրայ։ «Օրհնութիւն»ը գիշերային ժամու հիմնական շարականն է, բովանդակող տօնախմբութեան խորհուրդին կամ յիշատակին տիրական գաղափարները. «Հարց»ը՝ որուն կը հետեւին «Մեծացուսցէ», «Ողորմեա», «Տէր յերկնից», հետզհետէ կ'ընդլայնեն հիմնական գաղափարները։ «Մանկունք» (Առաւօտեան ժամուն) եւ «Համբարձի» (Երեկոյեան ժամուն) կ'անդրադառնան համառօտ կերպով խորհուրդին։ Մնացած ժամերուն վրայ ցրուած են հոգեւոր երգերը[8]։

8. Այս՝ եզրները ծիսականօրէն իրենց ծագումը ունին եբրայական հին երգերէն կամ Սաղմոսներէն։ Օրհնութիւն՝ Մովսէսի երգն «Օրհնեսցուք զՏէր, զի փառաւորեալ է փառաւորեալ» կ'առնէ իր ներշնչումը։ Հարց՝ Բաբելոնի երեք մանուկներու օրհներգութիւնն է հնոցին մէջ, ուր անոնք կրակէ բոցերուն մէջ անգամ չէին մոռնար Աստուածը իրենց հայրերուն։ Մեծացուսցէ՝ Ս. Աստուածածնի դոհրաբանական երգն է։ այս կարգի շարականներուն մէջ Ս. Կոյսը առաջիկայ է ամէնէն քնքուշ եւ բանաստեղծօրէն ամէնէն գեղանց արտայայտութիւններու։

© National Library of Armenia

Աստուածաբանական խորքը կամ վարդապետական լիակատար քննութիւն մը տէրունական այս շարականներուն՝ անկարելի է հոս. այդ առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ է: Շատ հպանցիկ անդրադարձութիւն մը միայն պիտի կատարենք՝ վեր հանելու համար Քառասնորդաց, Հոգեգալստեան եւ Վարդավառի Կանոններուն մէջ Շնորհալիի՝ խորհրդաբանական աստուածաբանութեան եւ քրիստոնէական հոգեւորականութեան հետ ներքսապէս առընչութիւն ունեցող կարգ մը կէտեր:

1. ՏԷՐՈՒՆԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐՈՒ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Սրբազան չունչը Շնորհալիի բանաստեղծութեան՝ խորապէս տոգորուած է աստուածաբանի բարձր իմացողութեամբ: Քառասնորդաց Կիրակիներու շարականներուն վրայ մասնաւորապէս դիտելի է այս երեւոյթը: Իւրաքանչիւր կիրակիին կապուած է առանձին յիշատակութիւն մը, հանճարեղ գիւտով եւ աստուածաբանական առողջ հիմերով: Այս գիւտը եզական է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ժամակարգութեան մէջ, որ Քառասնորդացի կիրակիներուն կ'ընծայէ գերազանցօրէն իմաստուն կարգաւորութիւն մը, հոգեպէս գրաւիչ:

Սկզբնական մեղքի գաղափարէն կը մեկնի բանաստեղծը, մեղքի՝ որ պատճառեց անկումը եւ թշուառութիւնը մարդուն, եւ որուն յաջորդեց աստուածային խոստումը Մեսիային, մարդկութեան փրկչին:

Առաջին կիրակիին Կանոնը գրական եւ վարդապետական հայեացքով կ'ընդգրկէ մարդուն ստեղծագործութիւնը, անկումը եւ վերանորոգումը Քրիստոսի: Այս երրեակ խորհուրդները, շաղկապուած իրարու, իրարմով բացատրուած եւ իրարմով ամբողջացած, կը կազմեն նիւթը Կանոնին: Ադամի կեանքը դախտի մէջ, ինքնին բանաստեղծական, Շնորհալիի համար գեղեցիկ առիթ մը զմայլելու նախածնողներու վայելած երանութեան, աստուածային լոյսին ճառագայթումներուն, շնորհքի զեղումներուն եւ երջանկութեան վրայ:

Բ. Կիրակիին Կանոնը կը շարունակէ վարդապետական գիծը. կը յորդորէ մարդը զղջումի՝ պահեցողութեան ճամբով: Մարդկային

Ոդորմեա կապուած է 50րդ սաղմոսին հետ, եւ երգն է զղջացած սրտի մը առ Աստուածն ողորմած: Տէր յերկնից կը համապատասխանէ 148րդ սաղմոսին օրհնութեան գաղափարին: Մանկունքը նմանապէս ներշնչումը կ'առնէ 112րդ սաղմոսէն, ինչպէս Համբարձին 20րդ սաղմոսէն. Ճաշու շարականը կապուած է օրուան պատարագին եւ օրուան սաղմոսին: Միսկան այս ըմբռնումը եւ աւանդական ձեւերը պահուած են եկեղեցւոյ հնագոյն աղօթական ձեւերուն եւ միջեկեղեցական սովորութիւններու մէջ:

բնութիւնը՝ մեղքով հեռացած Աստուծմէ, պէտք է դառնայ իր սըրբութեան աղբիւրին, խաւարասէր մարդը պէտք է դառնայ լոյսի ճշմարիտ ակին, հաճոյասէր մարդը պէտք է ծոմի եւ պահքի խիստ ճնշումներով կրթէ ինքզինքը՝ անցնելով նիւթէն դէպի հոգեկան բարձրութիւնը: Ապաշխարութիւնը՝ առ Աստուած դարձի միակ ուղիղ եւ հարազատ ճամբան է, եւ Շնորհալին ատոր է որ կը հրաւիրէ իր հաւատացեալները՝ Քառասնորդական օրերուն:

Գ. Կիրակին՝ կրկին անդամ դարձի երգն է որ կը հնչեցնէ, սակայն գիւտով մը՝ որ այդ դարձի գաղափարը կը դարձնէ մարդկային, սրտագրաւ. Շնորհալի կ'օգտագործէ հոս Աւետարանի առակները. անառակ որդիին, մոլորած ոչխարին, կորսուած դրամին, որոնց ի վերջոյ խորհրդական միտքը մէկ է, գիւտը՝ կորսուած թանկագին բանի մը, որուն համար հայր մը, հովիւ մը կամ տանտիրուհի մը կը տառապին: Հոգեկան դարձի գաղափարն է դարձեալ որ ներշնչում կու տայ, մեղաւոր հոգիի վերադարձը առ Աստուած, որուն կը պատկանի ան՝ իբր ստեղծեալ էակ եւ իբր շնորհազարդուած հոգի: Բայց ի՞նչքան զմայլելի է հոս բանաստեղծ Շնորհալիի կատարած այլաբանական շրջումը. կորսուած մարդը կը փրկուի կամ ոչխարը կը վերադարձուի Հօր՝ շարչարանքներովը Որդիին. Բանն Աստուած իջած երկիր՝ իր աստուածային պատկերը փնտռելու, լոյսովը իր մարմնի ճրագին (մարդկութեամբը, շրջելով երկրիս վրայ, մարդուն հետ). մեղքի հնութեան գաղափարին կը հակադրէ շնորհքի բերած նորոգութիւնը. «որ նորոգեցեր զհնացեալս մեղօք հնոյն Ադամայ»: Հին Ադամի եւ նոր Ադամի խորհրդաբանական վարդապետութիւնը ահաւասիկ՝ որ կը կազմէ էական կէտը, ինչ որ միջին դարուն՝ քրիստոսաբանական ուսուցումներու դարձաւ առաջնակարգ եւ հիմնական կէտ: Քրիստոսի մարդկութիւնը առանցքն է Շնորհալիի հոգեկան արտայայտութիւններուն, իր սիրոյ գորովոտ շեշտին, ըմբռնումներուն եւ դրեթէ իր բովանդակ սրբազան բանաստեղծութեան:

Ուժեղ պատկերներ եւ արտայայտչական ձեւեր՝ ուր աստուածաբանութիւնը եւ բանաստեղծութիւնը ձեռք ձեռքի կու տան, հիանալի տողեր կը ծնին: Զգացականը միացած տեսականին՝ կը շարժեն իր միտքը եւ սիրտը. իսկապէս յուզիչ է պատկերը անառակ որդիին վերադարձին եւ գրկախառնումը որդեսէր ուներող հօր.

«Ընդ անառակին որդւոյ դոչեմք
առ Հայրըդ դըթած.
մեղաք յերկինս եւ առաջի քո,
քաւիչ յանցանաց.
ե՛լ ընդ առաջ սիրով, գրկեա համբուրիւ.
մաքրեա զմեզ ի մեղաց մերոց»:

© National Library of Armenia

Զղջական եւ աղաչական տողեր՝ ուր կը զգանք թէ սիրտը բացուած է, ուր արցունքը կը յորդի։ Շնորհալի կը դիմէ ուղղակի վախճանին, ապաշխարութեան քարոզիչ մըն է հոս, եւ հոգիներու համար դարձի ճամբան հարթող։ Այս ճամբուն վրայ, հովանի եւ պաշտպան այդ տառապեալ հոգիներուն՝ Տիրամայրն է, հզօր բարեխօսը տառապող մարդկութեան։ Շնորհալի չ'անտեսեր երբեք այս պարագան, իր բոլոր յօրինումներուն մէջ փունջի բաժին մը Ս. Կոյսին է նուիրած։ Հոս ալ «Օրհնութիւն»ը կ'աւարտի սա զմայլելի տողերով.

«Աղբիւր կենաց բղխեալ յԵդեմայ,
Սուրբ Աստուածածին,
որով արբեցաւ երկիր ծարաւուտ
Հոգւոյն իմաստիւք.
տալ մեզ մաղթեա՛ աղբիւրս արտասուաց,
մաքրել զմեզ ի մեղաց մերոց»։

Աղատ տողեր, ներդաշնակ տողեր, հարուստ՝ աստուածաբանական խորութեամբ եւ ակունքներու պէս փայլուն, ուր գեղեցիկ է գրական պատկերը եդեմական աղբիւրի, որ նորոգ կեանքի համար կը հոսի, յագեցնելու մեղքի աւերիչ հոսանքով ցամքած երկրին ծարաւը. ու կը խնդրէ մեղաւորը արցունքի աղբիւրներ, սրբելու համար օձին բացած վէրքը, մեղքը։

«Հարց»ը ընդլայնելով հանդերձ նոյն տիրական դաղափարը, այսինքն է կորուստը աստուածային պատկերին՝ որ զարդարուած էր փառքով եւ դրուած դրախտին մէջ, ինչպէս նաեւ զրկումը անմահութենէն՝ որ տեղի ունեցաւ արգիլուած պտուղի ճաշակումով, եւ հուսկ՝ վերաբացումը փակեալ դրախտին՝ Քրիստոսի դալուստով, եւ հին անիծեալ փայտին տեղ՝ կեանքի փայտին յայտնումով, որ մահը սպաննեց, կ'եզրափակէ մտցնելով երկու գեղեցիկ եւ նոր դաղափարներ, Նոյի եւ Ջրհեղեղի դաղափարներէն ներշնչուած.

«Որ ապրեցոյց զՆոյ տապանաւն
պահելով հայր աշխարհի,
եւ զհեղեղ մեղաց մարդկան
հեղեղաւ ջուրց դադարեցոյց։

Որ ի ծով այս աշխարհի
շինեաց տապան զեկեղեցի,
եւ ի սմա զօժանդակեալ հոգիս
փրկեաց ի ջուրց մեղաց։

Հիանալի շրջուածք մըն է դաղափարի եւ հակադրութեան մը, որ խորհրդածութեան կը մղէ։ Հին ու Նոր Կտակարաններու հակոտնեայ

պատկերն է ընդդծուածը։ Աստուած դործածեց Ջրհեղեղը՝ վերջ տալու համար մարդոց մեղքերու հեղեղին, փրկելով միայն Նոյ, ու վերապահելով զայն՝ որպէս հայր նորոգ մարդկութեան։ Իսկ այժմ Քրիստոսով նոր տապան մը կառուցուած է, Եկեղեցին, որուն մէջ ապաստանեալները կը փրկուին մեղքի Ջրհեղեղէն։ Այս զոյդ պատկերները՝ մեղքի եւ փրկագործութեան խորհուրդին հետ սերտօրէն լծորդուած են եւ անկէ կը բղխին՝ որպէս պատճառաբանական հետեւութիւն։

Դ. Կիրակիի խորհրդանշական դաղափարը պտուղն է խորհրդածութիւններու խորագոյց Հայրապետին։ Տնտեսի դաղափարէն կը մեկնի (դարձեալ Աւետարանի առակէն) հակադրելու հանար իմանալի եւ զգալի աշխարհները, առաջինին տնտես նկատելով հրեղէնները, եւ երկրորդին՝ առաջին մարդը դրախտին մէջ։ Երկու աշխարհները իրենց էական զանազանութեամբը՝ հոգեղէնի եւ նիւթականի, մարդկայինի եւ աստուածայինի, վաղանցուկի եւ անմահականի, մարդկայինի եւ աստուածայինի, կը կազմեն զոյդ երեսները հակադրութեան մը, որուն մէջ կ'ապրինք շարունակ, եւ որ ամէնօրեայ մեր զգացողութեան եւ իմացականութեան (ճանաչողութեան մտքով) առարկաներն են։ Շնորհալի այս նկատողութեամբ չի հեռանար, սակայն, ամբողջ Քառասնորդացի հիմնական դաղափարէն։ Զգալի եւ իմանալի աշխարհը պատկերն է, ի վերջոյ, մարմնական եւ հոգեկան մեր կարողութիւններուն, դործողութիւններուն եւ անոնց իրերամարտ բնոյթին ու պայքարին. եթէ իմանալին բացարձակն է, պատահականն ու անցաւոքարին. եթէ իմանալին բացարձակն է, պատահականն ու անցաւոքը՝ մարմնաւորը, անկեալ մարդու տկար բնութեան եւ իր հոգեկան ձգտումներուն միջեւ դէպի շնորհքը եւ անմահութիւնը՝ նոյն յարաբերութիւնն է, ինչ որ է զգալիի եւ իմանալիի։

Շնորհալի գեղեցիկ այլաբանութեամբ մը վարիչ եւ տնտես կը նշանակէ («Օրհնութեան» երկրորդ մասին մէջ) մարդուն տկար բնութեան՝ իր բանական միտքը, որ իմանալի աշխարհի գերագոյն ձգտումով կը տանի մարդը առ Աստուած։ Նիւթը եւ մարմինը մերկացուցին զինքը շնորհքէն, այժմ կը խնդրէ որ վերստին տայ նախկին փառքը, հագուցնէ առաջին պատմուճանը։ «Օրհնութեան» վերջին երկու տունները սքանչելի դարձուածք են նախադիտեալ դաղաջին երկու տունները սքանչելի դարձուածք են նախադիտեալ դաղափարին եւ հոյակապ յարմարցում մը շնորհքի աղբիւրի անդուլ ճրագտումին՝ մարդուն կողմէ, որպէս տենդագին խնձ վերադարձի առ իմացական եւ հոգեղէն կեանքը, հակառակ զգալիին եւ նիւթականին։

«Աստուածային կայծակունան,
ի սրտիբէիցն անհրպելին
անմաքրապէս մերձեցաք,

© National Library of Armenia

գոլ պարտապան քում խորհրդոյն.
շնորհեա զնոյն մաքրութեամբ
ի թողութիւն մեղաց մերոց։

Տողեր են ասոնք՝ ուր աստուածաբանութիւնը եւ խոր հաւատքը, սրտի կարիքը աստուածային կեանքի ակին՝ կը վառեն հոգերգու բանաստեղծը, տալով միանգամայն ապացոյցներ անոր բարձր հոգեւորականութեան։ Յաջորդ տունը դիմումն է առ Տիրամայրը, որ գերազանց մաքրութիւնն է, յետ իր Որդւոյն, պատկերացած անկէզ մորենիով, վառած՝ բայց ոչ այրած աստուածային արեգակէն, որ իր մէջէն անցաւ. բանաստեղծ սուրբը, ուրեմն, պաղատագին կը դիմէ անոր՝ որ ջամբեց բանաւորներու կեանքի հացը։ Ներքին աղերսով մը կապուած նախընթաց տան, աստուածաշնչական «մոթիւ» ունի եւ աստուածաբանական պատկեր մըն է ի վերջոյ.

«Որ վառեցար ի յարփւոյն
եւ ոչ կիզար ըստ մարենւոյն,
այլ ետուր զհացըն կենաց
կերակուր բանաւորաց,
բարեխօսեա՛ առ Քրիստոս
ընջել զդիր մեղաց մերոց։

«Հարց»ը աւելի կը մշակէ Աստուծոյ միութեան տենչը, որուն՝ հնութեան մէջ օրինակներ էին նահապետները՝ Նոյ, Աբրահամ, Յակոբ, Յովսէփ, որոնք առաքինութեան ճամբով մեռցուցին իրենց մէջ զգալի աշխարհին արմատները։ Աւետարանէն առնուած աղքատ Ղազարոսի եւ դատապարտուած հարուստի հակադրութիւնը՝ նոյն նըպատակը կը հետապնդէ, բանալու համար աչքը հաճոյասէր մարդկութեան, տեսնելու համար նիւթէն եւ հաճոյքներէն անդին՝ յոյսի, լոյսի եւ երջանկութեան կեանք մը։ Այս զմայլելի հիւսուածքը հին եւ նոր կտակարաններու ձուլումով, մարդկային հակամարտ զոյգ կեանքերու ներկայացումով, հայեցողական եւ խորհրդաբանական աստուածաբանութեան տարրերով խառն՝ Դ. Կիրակիի խորհուրդին տուած է գաղափարային ամբողջականութիւն մը, որ կ'անցնի ըլլալու նաեւ սրտի երգ, յորդորիչ մաքրութեան եւ վերացումի։

Ե. Կիրակիի գլխաւոր նիւթը՝ աղօթքն է, խորապէս համաձայն Քառասնորդական օրերու հոգիին։ Աղօթքը՝ ներկայացուցած զանազան կերպերով, յատուկ եւ պատկերաւոր եղանակով, շեշտուած է որպէս միակ եւ անհրաժեշտ միջոց միութեան հոգիի՝ իր արարիչին հետ, միջոցը մեղաւորին հաշտութեան՝ Աստուծոյ հետ, որ գթութիւն է եւ արդարութիւն միանգամայն։ Աղօթքով է որ հոգին կը տիրապետէ իր կիրքերուն եւ կը ձգտի Աստուծոյ։ Ինչպէս նախընթաց «Օրհնութիւն»ներուն մէջ, հոս ալ Շնորհալի գիտէ օգտագործել Աւետարանի առակները. անիրաւ դատաւորին եւ այրի կնոջ աղաչանքին դրուագը՝ աղօթքի գաղափարին այնքան մօտ, տուած է իրեն ներշնչում՝ հիւսելու գեղեցիկ իմաստներ։ Սիրող այլաբանական արտայայտութիւններու, հոս ալ անիրաւ դատաւորի պատկերին մէջ՝ մարդկային միտքը կը ներկայացնէ իբրեւ դատաւոր, որու պարտականութիւնն է արդար դատաստան ընել մարմնին եւ հոգիին միջեւ։ Շնորհալիի հանճարեղ միստիքականութիւնը կամ խորհրդաբանական արտայայտութեան ձգտումը գերազանցօրէն ասպարէզ գըտած է եւ յաջողութեամբ պսակուած հոս։ Մի ինքնադարեան սկոլաստիկ աստուածաբանութեան մէջ, յեղյեղուած գաղափար մըն է հոգիին հարսնացումը երկնաւոր փեսային Քրիստոսի՝ կրօնական շըրջումով երգուած Ս. Բեռնարդոսէ եւ ԺԱ–ԺԲ դարերու հոգեւորականութեան այլ ներկայացուցիչներէ։ Սուրբ Հայրերու խորհրդական մեկնութեան մէջ՝ Եկեղեցին արդէն հարսն է Քրիստոսի։

Այս միութիւնը կ'ընդլայնուի այլազան կերպերով՝ ամբողջ կանոնին մէջ, ոչ միայն «Օրհնութեան», այլ «Հարց»ի եւ իր սարքին։ Այնպէս որ Ե. Կիրակիի շարականը՝ սիրոյ, միութեան եւ մեղապարտ սէրէն անջատման քերթուածն է։ Հոգին՝ այրի կնոջ պատկերին մէջ ներկայացուցած՝ կատարեալ այլաբանութիւն մըն է դարձին կամ ձգտումին դէպի ճշմարիտ եւ իսկական կեանքը, եւ այդ կեանքին դէմ կատարուած դաւաճանութեան՝ չարին կողմէ։ Հոգիին միութիւնը Աստուծոյ կամ իր փեսային հետ՝ զմայլելի կերպով մշակուած է «Հարց»ին մէջ, Ս. Գիրքէն ներշնչուած նմանութիւններով. նախ եգիպտական ազատութեամբ՝ երբ Մովսէս, որ պատկերն էր Քրիստոսի կամ մարդկութեան Փրկչին, կ'առաջնորդէ դէպի փրկութիւն, աստուածային հրաշքի մը ապացոյցով զօրացած, այսինքն՝ անկէզ մորենիի, որ նմանութիւնն էր կուսական ծննդեան։ Երկրորդ պատկերը ազատագրուածներու ճշգրտումն է «արեամբ գառինն խորհրդոյ», դարձեալ օրինակ անմահ Գառին եւ իր կենարար արիւնին. երրորդ պատկերը անցքն է Կարմիր ծովէն, զօրութեամբ Մովսէսի գաւազանին, որ պատկերն է Սուրբ Խաչին, որով ազատեցաւ Աստուծոյ ժողովուրդը մեղքի ծովէն, եւ առաջնորդուեցաւ՝ յետ ջախջախելու գլուխը վիշապին (սատանային կամ մեղքին)՝ «ամպով Հոգւոյն» այսինքն՝ շնորհքի ներգործութեամբ։

Ազատութեան երգն է, ստրկութենէ եւ մեղքէն դէպի հոգեկան բարձրութիւնը եւ երջանկութիւնը։ Բայց այս գնացքը այսօր կարելի կ'ըլլայ միայն աղօթքով, պահքով եւ ապաշխարութեամբ։ Ուստի, բանաստեղծ սուրբը կը յորդորէ մեզ ելլել լեռը սրբութեան՝ Մովսէսի հետ, պահեցող ըլլալ՝ Եղիայի նման, եւ Քրիստոսի հետ պահեցողութեամբ յաղթել թշնամիին։

© National Library of Armenia

«Ողորմեա»ն դարձ մըն է կրկին գլխաւոր պատկերին, արդար դատաւորին՝ որ մեր բնութեան մէջ հաստատուած միտքն է, արդարութեամբ եւ իրաւունքով կատարելու դատաստանը հոգւոյն եւ մարմնոյն յարաբերութիւններուն, որպէսզի հոգին մեղքով վերստին չհեռանայ իր երկնաւոր փեսայէն, եւ զօրանայ այնպէս՝ որ կարենայ մարմնոյն կամքը հնազանդեցնել, եւ ապրիլ միշտ անոր հետ՝ որ մեռցուց մեղքը իր մահով եւ վերահաստատեց արդարութիւնը: Ասկէ կ'անցնի «Տէր յերկնից»ի մէջ մշակելու քրիստոսաբանական հիմնական գաղափարը, որ արդէն նախապէս ալ չօշափած էր անցողակի, «նոր մարդու» եւ «հին մարդու» հակադրութիւնը. խաչի վրայ մեռած հինին տեղ՝ ծնաւ նորը, Քրիստոսի կենդանարար յարութեամբ կոչուած անմահութեան:

Զ. եւ վերջին կիրակին, նուիրուած է Փրկչին կրկնակի գալըստեան, առաջինը՝ մարդեղութեամբ եւ խոնարհ յայտնութեամբ երկրի վրայ, երկրորդը՝ սոսկալի վերադարձով, աշխարհի կատարածին, դատելու համար մարդկութիւնը: Նիւթը իսկապէս վսեմօրէն կը պատշաճի իբրեւ փակում քառասնորդական ծոմապահութեան եւ ապաշխարութեան օրերուն: «Օրհնութիւնը» («Որ զխորհուրդ fn գալըստեանդ») զեղեցիկ հիւսուածք մըն է մարգարէական ներշնչումներու, կոչումներու եւ խորհրդածութիւններու: Ահեղ է վերջին դատաստանի տեսարանը՝ զոր կը գծէ մեր երեւակայութեան առջեւ, երբ պիտի յայտնուի Աստուած կրակ թափելով առջեւէն, սաստով, խիստ ու անաչառ դատաւորի նման՝ բազմելով ամպերու վրայ, երբ պիտի հնչեն հրեշտակներուն փողերը, եւ պիտի համախմբուի բովանդակ մարդկութիւնը՝ իր դիմաց:

Այդ ահաւոր պահուն, արդարադատ դատաւորի կողքին բազմած է՝ երկրէն երկինք հարս ընծայուած միակ բարեխօսը, որուն մայրենի քաղցրութեան կը դիմէ բանաստեղծը, արտասուագին կոչով մը՝ որ դարերու կոչը եղած է մեղաւոր հոգիներէն առ Տիրամայրը դիմած:

Գալուստներու յիշատակումին մէջ՝ Շնորհալի Ճարտարօրէն միացուցած է Երուսաղէմ մուտքի երգն ալ, «Օրհնութեան» երկրորդ մասին մէջ, որուն աւետիսը տուած էր Զաքարիա մարգարէն, կապելով այսպէս իրարու Զ. կիրակին՝ արմաւենիներու եւ ձիթենիներու կիրակիին, Ծաղկազարդին:

Ծաղկազարդի հանդիսաւորութեան մէջ իրեն վերագրուած շարականը «Հարց»ն է, («Որ ի քերովբէական աթոռ»): Սակայն, նորութիւն չունի՝ որպէս դաղափար եւ արտայայտութիւն. կը կրկնուին նոյն պատկերները եւ մտածութիւնները «Որ վերօրհնիս» «Օրհնութեան» եւ խափանուած «Հարց»ին, զոր կը փոխանակէ իր յօրինած նորը[9]:

Աւագ շաբթուան շարականները հին են ըստ աւանդութեան, վերագրուած Ս. Սահակ Հայրապետին: Ամբողջ շաբթուան մէջ Շնորհալիի բաժինը «Այսօր անմահ», «Նորոգող տիեզերաց» շարքերուն եւ «Այսօր ի կատարումն» շարականին մէջ միայն կը կայանայ. համեստ բաժին մը, որ սակայն Աւագ Ուրբաթի տօնակատարութեան տուած է ջերմեռանդ օծութիւն, փրկագործութեան խորհուրդին անսահման խորութիւններուն մէջ մխրճելով հայ ժողովուրդին սիրտը. էջեր՝ որոնք՝ դարերով ապրած են, բերելով մեզի աստուածպէր եւ խորազգաց եկեղեցւոյ վարդապետի մը տաք շունչը: «Այսօր ի կատարումն»ի գաղափարային բովանդակութիւնը մասամբ կը վերապրի Աւագ Ուրբաթի գիշերային հոգեւոր երգերուն մէջ, տարբերելով աւագ Ուրբաթի գիշերային հոգեւոր երգերուն մէջ, տարբերելով անոնցմէ իր արտայայտութեան եղանակին եւ շարականական շարադրութեամբ:

«Այսօր անմահ» եւ «Նորոգող տիեզերաց» շարականները պիտի դարձնենք առանձին խորհրդածութեան նիւթ: Հոս, հարկ կը զգանք անդրադարձութիւն մը կատարել Աւագ Շաբաթ օրուան «Կենդանին յաւիտենից» եւ Կուսածին մարմնով» տուներուն Շնորհալիի վերաբերելու հարցին շուրջ: Զեռագրական փաստ չունինք. լոկ աւանդութեան վրայ հաստատուած ենթադրութիւն մըն է: Գաղափարային որոշ նմանութիւն մը կարելի է հիմը համարել այս ենթադրութեան. Շնորհալիի սա տողերը կրնան Ս. Սահակի շարականին հեռաւոր յիշողութիւն մ'ըլլալ, եւ մատնանշել մեզի «Օրհնութեան» երկրորդ եւ երրորդ խումբերուն հեղինակը.

«Որ կնքեցար դու մատանեաւ
դասուք լուծեալ քահանային,
դանձդ կենաց անմահութեան,
ծածկեալ եդար ի սիրտ երկրի:
. . . . . .
Որ ի դասուց հոգեղինաց
ահիւ պատուիս յիմանալին,
նոյն պահեցար ի զինուորաց,
պահպան անքուն Իսրայէլին»:

(Յիսուս Որդի, Վեն. 1928, էջ 137)

9. Հմմտ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ Հ. Գ., Բացատրութիւն շարականաց, Վենետիկ, 1814, էջ 210-216:

© National Library of Armenia

կը համարուի (նաեւ Մանուկ Աբեղեանէ[10]), եւ հաւանական ալ կը թուի, հետեւելով միշտ աւանդութեան ձայնին, որ «Պարգեւատուն ամենեցուն»ի յաջորդող երկու խումբ երգերուն հեղինակը ըլլայ նոյն ինքն Շնորհալին:

Այս պարագային՝ անբացատրելի կը մնայ, սակայն, «Պարգեւատուն ամենեցուն»ի Բ. մասին բացակայութիւնը. վասնզի ընդհանրապէս «Օրհնութիւն»ները երկու մաս կամ խումբ կ'ունենան, իւրաքանչիւրը երեք տուներով:

Աւագ Շաբաթ օրուան Կանոնի «Օրհնութիւն»ը բաղկացած է ներկայիս հետեւեալ երեք խումբերէ.

1. Պարգեւատուն ամենեցուն... Կենդանատուն ամենեցուն... Արարածոց փրկութիւն.
2. Կենդանին յաւիտենից... Անմահութեանց տուող... Արեգակն արդարութեան.
3. Կուսածին մարմնով... Արթուն բնութեամբ... Ցնծութիւն արարածոց.

Եթէ ուրեմն «Կենդանին յաւիտենից» եւ «Կուսածին մարմնով» խումբերը Շնորհալիին են, ո՞ւր գացած կորած է «Պարգեւատուն»ին հին երկրորդամասը. կամ այն է՝ որ Շնորհալին փոխանակած է իր յօրինածով, եւ կամ պակսած է, մեզի անծանօթ պատճառով, Շնորհալիի ժամանակ իսկ:

Ձեռագրական ոչ մէկ փաստ ունինք Շնորհալիին վերագրելու զանոնք, քանի որ կը գտնուին արդէն շարականներու նախաշնորհալեան խմբագրութեան մէջ (Ս. Ղազարի թիւ 97), եւ կը բացակային 1193ի Շարակնոցէն (Երեւան, թիւ 9838, որ ընդհանրապէս կը պարունակէ Շնորհալիի շարականները: Միակ դրական փաստը՝ «Ցիսուս Որդի»ի հետ դաղափարային մերձեցումն է:

Մանուկ Աբեղեանի համար միակ վաւերական ապացոյցը՝ դաղափարներու նոր կորովն է, որ կը յաջորդէ յանկարծակի «Պարգեւատուն»ին: Այսոր հեղինակը (Ս. Սահակ) կը կեդրոնանայ գլխաւորապէս հետեւեալ դաղափարներու շուրջ.

ա. Աստուած որ պարգեւատուն է՝ իբրեւ պարգեւ կը խնդրուի Պիղատոսէն.

բ. տիեզերքի վրայ լոյսը իբրեւ զգեստ (օթոց) նետող Աստուածը՝ կը հաճի պատանքներու մէջ դրուիլ մարդէն (Յովսէփէն).

գ. բոլորին կեանք տուող Աստուածը դերեզման կը դրուի, եւ իբր անմահութեան դանձ՝ կը կնքուի քահանաներուն մատանիներով.

դ. այն որ երկնքի մէջ կ'օրհնաբանուի հրեշտակներէն՝ հոս խիստ պահպանութեան տակ է զինուորներու:

10. Հմմտ. «Արարատ» ամսագիր, Էջմիածին, 1912, թիւ 12, էջ 1151:

Հիմնական դաղափարը («պարգեւատուն իբրեւ պարգեւ խնդրուիլ») կը կրկնուի նաեւ Կանոնին միւս մասերուն մէջ (Ող. Տրց. Մնկ.), մինչ միւս դաղափարը՝ («կեանքի աղբիւրը՝ դերեզման դրուած ու պահպանուած զինուորներէ») կը կրկնուի «Հարց»ին մէջ:

Կը հասնի նոր բանաստեղծ մը՝ որ ազդուելով հանդերձ «Պարգեւատուն ամենեցուն»ի դաղափարներէն, կը ներմուծէ նոր չունչ, նոր շեշտ ու նոր արտայայտութիւն: Նոյն դաղափարը չէ որ կը կրկնէ, այլ նման, որ իր ազդուութեամբ, աւելի դունեղ է եւ զօրեղ: Լսենք նախ զանոնք.

Ս. Սահակի վերագրուածները.

«Պարգեւատուն ամենեցուն
այսօր խնդրի պարգեւս ի Պիղատոսէ,
եւ արկողն ըզլոյս որպէս զօթոց՝
հաւանի պատիլ ի Յովսեփայ:

Կենդանատուն ամենեցուն
այսօր դընի ի նոր դերեզմանի,
եւ դանձն անմահութեան
կնքի մատանեաւ քահանայիցն:

Արարածոց փրկութիւն Քրիստոս
այսօր եդաւ ի նորափոր վիմի,
զոր օրհնեն զօրք երկնից երգով
պահպանի ի զինուորաց»:

Ահա Շնորհալիի ընծայուածները.

«Կենդանին յաւիտենից Քրիստոս
այսօր խնդրի որպէս մեռեալ ի Պիղատոսէ,
եւ մերկութեան ծածկոյթն Աղամայ
յանձն առնու պատիլ ի Յովսեփայ:

Անմահութեանց տուող Քրիստոս
այսօր ի հող մահու խոնարհեցաւ,
եւ բնակեալն ի լոյս անմատոյց՝
թաղեցաւ մարմնով ի սիրտ երկրի:

Արեգակն արդարութեան Քրիստոս
այսօր եդաւ ի դբի ստուերականի,
եւ փառացըն Հօր ճառագայթ
ծածկեցաւ վիմով ի մէջ երկրի:

Կուսածին մարմնով Քրիստոս
այսօր դընի ի կոյս դերեզմանի.

© National Library of Armenia

եւ լուծիչն երկանց դըժոխոց՝
մատանեաւ կնքի քահանայիցն։

Արթուն բնութեամբ արարիչն ամենեցուն
այսօր նընջէ ի մէջ մահացելոց,
որ պահէն զԻսրայէլ՝
անքուն պահպանի ի զինուորացն։

Ցնծութիւն արարածոց Քրիստոս
այսօր արտասուի որպէս մեռեալ ի տրտմաղդեցիս,
եւ բուրումն անմահութեան
խնկի ի զդաստիցն իւղաբերիցս»։

Հակադրական է հոս ալ արտայայտութեան եղանակը, սակայն նոյն չեն եզրերը. պարգեւի եւ պարգեւատուի դաղափարին տեղ՝ մըտած է կեանքի եւ մահուան աւելի ազդեցիկ դաղափարը։ Կենդանին յաւիտենիցը *յաւիտենապէս ապրող դերագոյն էակը՝ իբր մեռած կը խնդրուի Պիղատոսէն։ Պատանքի գաղափարն ալ կայ հոս, բայց ըսելու եղանակը փոխուած է. առնուած չէ լոյսի չքեղ եւ ծանօթ պատկերէն, այլ աստուածաշնչական՝ բայց իրապաշտ դրուագէ մը. Ադամին մերկութիւնը ծածկող Աստուածը՝ կը կարօտի պատանքի, ուրիշներէ։*

Կրկնութիւնները շարականներու մէջ բնական երեւոյթներ են, կապուած անոնց կազմին, նպատակին կամ պաշտօնին։ Կը բաւէ որ փրկուի սրբազան չունչը, բանաստեղծութեան գոյնը չվնասուի, երգը չի կորսնցներ իր ներդաշնակութեան հմայքը, մանաւանդ թէ այդ կրկնութիւնը կը նպաստէ աւելի ազդելու, աւելի տոգորելու զդացումը, եւ գաղափարը աւելի տպաւորիչ դարձնելու։ Բոլոր շարականները ունին առ հասարակ արտայայտութեան այս ձեւը. մայր գաղափարը քիչ մը այլազան կրկնութեամբ կը թաւալի կանոնի այլեւայլ մասերուն մէջ։

Աբեղեան խրատչած է Աւագ Շաբաթ օրուան Օրհնութեան այդ կրկնութիւններուն դիմաց, որոնք յատուկ շնորհք մ'ունին ընդհակառակն, եւ ողբ մ'ըլլալուն՝ ինքնին բացատրելի կը դառնան լացի եւ ցաւի շեշտը տուող այդ կրկնութիւնները, որոնք երբեք նոյները չեն, այլ՝ նման, եւ մօտ են մայր գաղափարին՝ իբր անոր արձագանգը։

Այսպէս «Կենդանին յաւիտենից»ի բանաստեղծը եթէ իր երկրորդ տունով կը վերսկսի, մահուան եւ կեանքի տիրական դաղափարէն նոր ներշնչում առնելով ըսել մեզի թէ կեանքի ստեղծիչը իջած է «ի հող մահու» եւ թաղուած երկրի սիրտը (այրի մը մէջ), ուրիշ բան չ'ըսեր՝ բայց եթէ ընդլայնել իր նիւթը, խորհրդածել եւ աւելի զդալի դարձնել զայն, սաստկացնելով ողբական լարը։ Նմանապէս

յաջորդ տունը, ուր լոյսը երգուած է իբր «ճառագայթ Հօր», գրեթէ աստուածաբանական տեսութեան մը վերածելով, ինչպէս «Այսօր անճառ»ին մէջ։

Երկրորդ խումբը «Կուսածին մարմնով» նոյնքան բանաստեղծական է, գողտրիկ դաղափարներով եւ զդայնութեամբ թրթռուն, որոնք հակադրութիւններու ձեւին տակ սաստկացած՝ դարձած են գեղարուեստական պատկերներ։ Հոս ալ ամէն ինչ նոր է, եւ չի կրկներ Ս. Սահակի միտքերը, բացի քահանաներու մատանիներով կնքուած գերեզմանի տեսարանէն։ Բայց «Կոյս գերեզման»ը արդէն ինքնին գեղեցիկ գիւտ մըն է, թէեւ պատմական եւ իրական, բայց ըսուած բանաստեղծական գոյնով, գերեզման՝ արժանի կուսածին մարմնին։ «Արթուն բնութեամբ»ը Շնորհալեան բացատրութիւն է, նման իր «Նայեաց սիրով»ի «Առ մեզ ննջեա արթուն բնութիւն», տողին։ Մահացածներու աշխարհին մէջ Աստուծոյ ննջումը կը նկարագրուի դարձեալ հակադրական տողերով, ուր կը տիրէ սուգը որպէս մեռեալի Անոր՝ որ յաւիտենական ցնծութիւնն է բոլոր արարածներուն։

Եթէ իսկապէս Շնորհալիի են այս կտորները, պէտք է խոստովանիլ որ ան յաջողած է տալ անոնց այնպիսի յօրինուածք, որ կը թուին իրապէս շարունակութիւնը «Պարգեւատուն»ի. եւ որովհետեւ ինքը աւելի զդայնութեամբ օժտուած է, գիտցած է աւելի ալ պատկեր ստեղծել. ատկէ իր երգը առած է բացառիկ շնորհք եւ հմայք, եւ իր հակադրութիւններուն ալ տուած է աւելի բանականութիւն եւ աւելի զօրութիւն։

* * *

Հոգեգալստեան Բ. Գ. Դ. Ե. օրերու կանոնները կը շօշափեն աստուածաբանական տեսակէտներ, ակնարկներ, բանաձեւեր եւ ընդհանրապէս վարդապետական եղանակ մը արտայայտութեան։ Բայց Բ. օրուան «Օրհնութիւն»ը բացառիկ թեթեւութիւն մը, սլացք մը ունի, համաձայն Շնորհալիի բանաստեղծական ոգիին։ Հոն աստուածաբանութեան հետ քերթողական քնքշութիւն մը, գոյն ու շարժում մը կը զանազանեն զայն միւսներէն, հակառակ որ աստուածաշնչական ներշնչումէ եկած պատկերներ եւ ըսելու կերպեր անպակաս են։ Մասնական գեղեցկութիւններ, պատկերներ, միտքի ու զդացումի պոռթկումներ փայլ կու տան հոն. գրական պատկեր մըն է կրակով մկրտութիւնը, գինովութիւնը՝ իմաստութեան բաժակէն, եւ ծնունդը աստուածակերպ մարդերու։ Շնորհքն է որ կը կատարէ այս հրաշքը, հոգեկան արբուցումը, վերանորոգումը՝ կրակի հնոցէն եւ կամ աւազանէն անցընելով, եւ աստուածային որդեգրութեան բարձրացումը մարդկային բնութեան։ Սէրն է որ այդ կերպարանափոխութիւնը կը կատարէ, սէր՝ Հօր Աստուծոյ մէջ, սէր՝ Որդիին մէջ,

© National Library of Armenia

սէր՝ Սուրբ Հոգիին մէջ։ Սիրոյ այս երգը կը շեշտուի յատկապէս վերջին տան մէջ, ուր այլեւս զգացումի ջերմութիւնը, աստուածաբանական արտայայտութիւններու հետ, ծնունդ կու տան անոր շնորհալի եւ իմաստազեղ տողերուն.

«Սէրն ի սիրոյ զսէրդ առաքեաց,
յինքըն զանդամս իւր քեւ յօդեաց.
զեկեղեցի իւր զոր չինեաց՝
եօթն սեամբ քո հաստատեաց.
տնտես ի նմա եդ զառաքեալսն,
եօթնեակ շնորհօք քո զարդարեաց.
մաքրեա՛ ի մէնջ ըզմէդ մեղաց
եւ ըզդեցո՛ ըզլոյս փառաց»։

«Սէրն ի սիրոյ զսէրդ առաքեաց»ը երրորդութենական աստուածաբանութիւն մը կը պարունակէ։ Եթէ սէրը համակ աստուածութեան պատշաճ անունն է (Ա. Յովհ. Դ. 8), եւ ըստ Էական նշանակութեան՝ պատշաճող Ս. Երրորդութեան բոլոր անձերուն, սէրը՝ ճանաչողական կապը ընդմէջ Հօր եւ Որդւոյ, եւ Հոգին Սուրբ՝ երկուքին փոխադարձ սիրոյ պտուղը, չէր կարելի աւելի գեղեցիկ, աւելի կուռ եւ ճիշտ բանաձեւումով մը երգել Ս. Երրորդութեան էութիւնը, զմայլելի աստուածաբանութեամբ մը՝ զմայլելիօրէն ժողովրդականացած։

Այս ոճը, վայելուչ եւ վսեմ, յստակ ու պայծառ, Շնորհալիի պէս պայծառատես միտք մը միայն կրնար ունենալ, չորս բառերու մէջ խտացնելով ծնունդը եւ բղխումը Երրորդութեան անձերուն. Քրիստոս՝ Սէր եւ Բան Հօր Աստուծոյ՝ կ'առաքէ աշխարհ իրմէ բըղխող Հոգին, իրբեւ միացուցիչ զօրութիւն Քրիստոսի անդամներուն, հաստատելու անոր չինած Եկեղեցին, եօթնեակ շնորհքներով զարդարելու, բարձրացնելու եւ լուսաւորելու՝ մաքրելով մէջը մեղքին։

Սուրբ Հոգիին նուիրուած վեց տուները, ինչպէս ըսինք, եզական արտայայտութիւն մը կ'ընծայեն աստուածաբանական ծանր նիւթին, դարձնելով զայն տանելի եւ պարզ։ Առաջին տան մէջ քանդակուած աստուածաբանական եզրաբանութիւն մը, «Բղխումն Հօր անքննաբար, առող յՈրդւոյ անճառաբար» չքեղ արտայայտութիւնն է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանանքին[11]։

«Էակից», «համագոյակից», «անեղակից Ս. Հոգի», «Հօր եւ Որդւոյ հաւասար» բանաձեւները յաճախ գործածուած Գ. եւ յաջորդ կանոններուն մէջ, աւելի եւս կը յստակեն աստուածաբանական դաղափարները, միաժամանակ պատմելով շնորհքի հոսումը, վերանորոգումը հոգիներուն, անմահական բաժակէն արբումը եւ զմայլումը, երբեմն տեսաբանական խիստ ծանրութեամբ եւ սուրբ գրային ներշնչումներով հիւսուած, որոնց մասին հոս անդրադառնալ եւ ճիգ մը ընել վերլուծումի՝ շատ կը հեռացնէ մեզ մեր նպատակէն։

11. Տե՛ս ԱԽԵՏԻՔԵԱՆ Հ. Գ. Բացատրութիւն շարականացի վերջը, էջ 721–795։ Տպուած է նաեւ առանձին հատորով եւ խմբերէն թարգմանութեամբ, 1824ին (Ճառ յաղագս բղխման Հոգւոյն Սրբոյ...)։

* * *

Շնորհալիի նուիրուած Տէրունական տօներու վաւերական շարականներէն վերջինն են Վարդավառի Բ. եւ Գ. օրերու կանոնները։ «Ճառագայթ փառաց Հօր» եւ «Այսօր որ էն» զոյգ «Օրհնութիւն»ները, գաղափարային հանդիսութեամբ միացած իրարու, կը կըրկնեն, կ'երեքկնեն եւ կը շեշտեն Թաբոր լերան խորհուրդը, «պարադրեալ» աստուածութեան յայտնութիւնը՝ անճառելի լուսաւորութեամբ, Անոր՝ որ խոնարհ կերպարանքի տակ մարդկային բնութեամբ կը շրջէր մարդոց մէջ, իբրեւ մէկը անոնցմէ։ Այս հիմնական գաղափարը կ'ընդլայնուի, կը բացուի, կը բացատրուի այլազան եղանակներով, կը հասնի երկինք, ձայն կու տայ հրեշտակներուն, որոնց հիացումին եւ ահին առարկայ Բանն Աստուած յաւիտենական՝ զարմանալի մարդասիրութեամբ մը հողեղէններու մէջ կը ծաւալէ իր լոյսը։ «Անտես»ը եւ «անհաս»ը սերոբէներու՝ կը բանայ իր աստուածային մեծութեան վարագոյրը, եւ աշակերտները կ'ընկղմին անհուն էակի լուսեղէն ծովին մէջ։ Հոս ալ սուրբգրային ակնարկներ, մարգարէներու գուշակութիւններ, խառն՝ հոգեկան զմայլումի եւ ապրումի արտայայտութիւններուն, կ'ընդելուզուին իրարու, եւ կը կազմեն գլխաւորապէս նիւթը երկուքին ալ սարքերուն։ Աստուածաբանական բանաձեւումներ այս մասերուն մէջ աւելի են, բայց նը-կարագրական արտայայտութեամբ տրուած ըլլալուն՝ չեն կրեր ծանրութիւն, թափանցելիութեան եւ պարզութեան կողմէ։ Շնորհալի նպատակ ունի, կարծէք, Քրիստոսի աստուածութեան խորհուրդը դարձնել մերձենալի, պարզ, ճաշակելի, պաշտելի։ Եւ որովհետեւ խորհրդաբանական կամ «միստիք» հայեցակէտը միշտ ներկայ է, չ'անտեսեր զգացումի բաժինը, արծարծելու համար հոգիներէն ներս՝ սքանչացումի հետ՝ յոյսի, ապաւինութեան տենչանքներ։ Թաբոր լերը դարձած է միստիք խմաստով դուռն երկնքի, անմահութեան օրը դարձած է միստիք իմաստով դուռն երկնքի, անմահութեան եւ անկիւն մը արքայութեան, ուր Աստուծոյ Որդին ճաշակել կու տայ քաղցրութիւնը աստուածային լոյսին վայելքին, մեծութեան եւ սրբութեան։ Այս տեսակէտը մէկն է սուրբ Հայրապետին քրիստոսակեդրոն հոգեւորականութեան տարրերուն։

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՃԱՆԱՇԵԱՆ
(Ցետ մահու հրատարակութիւն)

(Շար. 1)

© National Library of Armenia